

Torsdagen den 14 februari

Kl. 14.00

§ 1 Justerades protokollet för den 6 innevarande månad.

§ 2 Upplästes följande till kammaren inkomna ansökan:

Till riksdagens kammare

Härmed anhåller jag om ledighet från riksdagsarbetet från och med onsdagen den 27 februari till och med fredagen den 22 mars 1974 för att som svensk delegat bevista sammanträden med FN:s befolkningskommission i New York, FN:s miljöstyrelse i Nairobi samt nedrustningskonferensen i Genève.

Stockholm den 13 februari 1974

Inga Thorsson

Kammaren biföll denna ansökan.

§ 3 Herr talmannen meddelade att herr *Börjesson* i Falköping enligt till kammaren inkommet läkarintyg var sjukskriven under tiden den 12–22 februari.

Herr *Börjesson* i Falköping beviljades erforderlig ledighet från riksdagsgöromålen.

§ 4 Ang. uttalande om innebörden av författningsreformen

Herr statsministern *PALME* erhöll ordet för att besvara herr *Fågelsbos* (c) i kammarens protokoll för den 6 februari intagna fråga, nr 58, och anförde:

Herr talman! Herr *Fågelsbo* har frågat mig hur jag förklarar mitt yttrande att i den nya författningen ”ingår ett grundlagsfästade av parlamentarismen, vilket är ett stort steg mot införande av republik – sedan är det bara ett penndrag”.

Uttalandet gjordes för snart två år sedan vid den socialdemokratiska partikongressen i polemik mot en motion som krävde en ny utredning om statschefens ställning. Jag påpekade att det inte behövdes några ingående utredningar för att införa republik. När parlamentarismen är genomförd på det sätt som sker i den nya författningen behöver inte mycket skrivas om. Däremot krävs det alltid grundlagsändring även för en sådan omskrivning, dvs. beslut av två riksdagar med mellanliggande val. Om herr *Fågelsbo* tagit del av hela mitt inlägg hade innebörden säkert stått klar för honom.

Torsdagen den
14 februari 1974

*Ang. uttalande om
innebörden av författningsreformen*

Torsdagen den
14 februari 1974

*Ang. uttalande om
innebörden av för-
fattningsreformen*

Herr FÄGELSBO (c):

Herr talman! Jag ber att till statsministern få framföra ett tack för att jag fått min fråga besvarad.

Som statsministern sade i svaret är uttalandet från socialdemokratiska partiets kongress i oktober 1972. Man diskuterade grundlagsfrågan, och statsministern sade i slutet av sitt anförande följande ord: "I denna fullständigt nya författning ingår ett grundlagsfästade av parlamentarismen, vilket är ett stort steg mot införande av republik — sedan är det bara ett penndrag."

Jag vet inte hur mycket svenska folket kommer ihåg av vad herr Palme i övrigt sade vid den här kongressen, men just detta yttrande att man med ett penndrag kan införa republik är faktiskt någonting som folk har kommit ihåg. Särskilt under de senaste veckorna, när grundlagsförändringarna livligt har diskuterats, har detta förts på tal, och man har sagt: Vad innebär egentligen den här kompromissen, när statsministern kan säga att man med ett penndrag kan införa republik? Jag har sagt — och det vet jag att många andra också har gjort — att det är fel; statsministern kan inte mena detta, för han såväl som alla andra vet ju att det här är fråga om en grundlagsändring som kräver beslut av två riksdagar med mellanliggande val. Man har ändå inte riktigt velat tro på denna förklaring utan invänt att när statsministern har sagt det så skall det väl vara riktigt. Det där yttrandet är faktiskt någonting som man låst sig fast vid, och det är därför värdefullt att herr Palme nu verkligen gör klart för svenska folket att så enkelt som det föreföll att vara i debatten vid partikongressen är det inte.

Jag tycker också att det svar jag fått är litet undanlidande. Herr Palme säger att uttalandet gjordes i samband med en motion om ytterligare utredning om statschefens ställning och fortsätter: "När parlamentarismen är genomförd på det sätt som sker i den nya författningen behöver inte mycket skrivas om. Däremot krävs det alltid grundlagsändring även för en sådan omskrivning, — — —." Det verkar litet för enkelt det här också. Jag tycker att det vore värdefullt om herr Palme ytterligare gav oss besked om att någon ändring i statskicket inte kan göras med mindre än att en grundlagsändring sker, dvs. beslut av två riksdagar med val emellan. Någon penndragsändring är inte möjlig.

Herr statsministern PALME:

Herr talman! Första delen av herr Fägelsbos anförande tycker jag var alldeles utmärkt, för där klarade han ut ett missförstånd. Det är visserligen bra med auktoritetstro, men det här lösryckta citatet av mig har valsat runt framför allt i högerpressen, och man behöver inte ha denna auktoritetstro på högerpressen. Sedan kände sig herr Fägelsbo tvungen att säga att det ändå inte var riktigt klart. Det sade han i andra delen av sitt anförande, och det beklagar jag — han kunde ha stannat vid hälften.

Här finns en ganska klar distinktion. Jag motsatte mig en utredning om statschefens ställning, för lagtekniskt sett är en sådan utredning meningslös. Sedan man i författningen avskaffat det så att säga formella kungliga enväldet och den personliga kungamakten och konsekvent inför

parlamentarismen, dvs. folksuveräniteten, är det lagtekniskt mycket enkelt att införa republik. Däremot är en sådan författningsändring ett rent politiskt beslut, som grundlagsenligt måste fattas av två riksdagar med mellanliggande val. Det här är en betydelsefull distinktion. Det ena är en lagteknisk fråga, där man inte behöver några utredningar, och därför motsatte jag mig vid partikongressen en sådan utredning. Det andra är en rent politisk beställningsfråga, om man vill ha en president eller en kung. Det är inte någon lagtekniskt besvärlig fråga utan ett politiskt beslut för riksdagen och folket. Jag tror det vore bra om herr Fågelsbo, som två efteråt har upptäckt detta mitt uttalande, nu vill medverka till att bringa klarhet i denna fråga. Därmed skulle han visserligen undanröja ett kärt ämne för högerpressen, men han skulle bidra till en riktig upplysning till det svenska folket.

Herr FÅGELSBO (c):

Herr talman! När statsministern skall försöka nypa till någon brukar han alltid tala om högern och högerpressen, och det gjorde han nu gentemot mig också. Jag kan tala om att jag har fått kännedom om den här reaktionen av personer som alls inte är engagerade i det fallet, och jag har mött samma reaktion från många håll med olika politiska partischatteringar.

Nu säger statsministern att det är bra om man försöker få klarhet i det här avseendet. Ja, herr statsminister, jag har faktiskt tagit upp denna fråga här för att statsministern skulle kunna slå fast och förklara vad han menade den där gången för ungefär ett och ett halvt år sedan. Och vi har ju fått förklaring i dag att så enkelt som med ett penndrag går det inte, utan det är två riksdagar med val emellan som skall fälla avgörandet.

Herr statsministern PALME:

Herr talman! Högerpressen nämnde jag inte för att på något sätt göra livet besvärligt för herr Fågelsbo utan som ett enkelt konstaterande att det är uteslutande högerpressen som nu i ett och ett halvt år har skrivit om detta mitt uttalande vid partikongressen.

Men eftersom jag nu kan konstatera att herr Fågelsbo och jag är helt överens om den författningspolitiska frågans läge i detta fall har vi sålunda gjort en blygsam men dock gemensam insats i folkupplysningens tjänst.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 5 Om förbud mot användning av giftiga gaser vid militära övningar

Herr försvarsministern HOLMQVIST erhöll ordet för att besvara herr Israelssons (vpk) i kammarens protokoll för den 5 februari intagna fråga, nr 57, och anförde:

Herr talman! Herr Israelsson har frågat mig om regeringen avser att ta initiativ till förbud mot användning av giftiga gaser vid militära övningar.

Under övningar i skydd mot ABC-stridsmedel används vid krigs-

Torsdagen den
14 februari 1974

Om förbud mot användning av giftiga gaser vid militära övningar

maktens förband gaser som är att hänföra till giftiga eller vådliga ämnen. Övningarna är nödvändiga för att personalen skall få erforderlig kunskap om skyddsmaterielen, bl. a. användning av skyddsmasker, och genomförs under speciella säkerhetsbestämmelser. De grundläggande övningarna leds av specialutbildad personal.

Rök utnyttjas under krig för att avskärma motståndaren och skydda den egna truppen. Olika typer av rökammunition är härvid av stor betydelse.

För att soldaterna skall kunna utnyttja den stridsteknik som kan komma till användning i krig måste de i fred tränas i att handskas med rökammunition. Den rök som alstras vid förbränningen av de rökämnen som ingår i huvuddelen av rökammunitionen kan i hög koncentration orsaka skador. Därför har omfattande säkerhetsbestämmelser utfärdats. Om dessa efterlevs innebär övningar med rök mycket små risker för deltagande personal samtidigt som övande förband kan få en rättvisande bild av rökens användning.

Forskning pågår i syfte att få fram rökammunition vars rök om möjligt är helt giftfri.

Jag följer noggrant frågorna om säkerhetsbestämmelserna vid tidigare nämnda övningar och hur dessa efterlevs men avser inte att för dagen ta initiativ till förbud mot användning av dessa ämnen.

Herr ISRAELSSON (vpk):

Herr talman! Jag tackar försvarsministern för svaret på min enkla fråga. Denna är föranledd av en enskild händelse inom Örebro län. Det enskilda fallet kan ju inte enligt gällande ordning diskuteras här men väl den problematik som tas upp i frågan.

Bakgrunden är att tolv värnpliktiga beordrats in i ett trångt och mörkt skyddsutrymme utan att i förväg veta ändamålet härmed. Det uppges i pressen att den ifrågavarande gruppen uppfattat det som ett avbrott i övningen. I denna situation överraskas de värnpliktiga av den koncentrerade giftiga röken från en s. k. rökfackla. De tolv soldaterna, som ligger hopträngda, överraskas helt och panik utbryter. De som befinner sig närmast utgången försöker ta sig ut men motas till en början tillbaka med en brinnande rökfackla. De som befinner sig längre in i utrymmet andas in den koncentrerade röken och får allvarliga skador på sina lungor.

Enligt uppgift i pressen skedde tre brott mot säkerhetsbestämmelserna:

1. Ingen förvarning och ingen genomgång av gasövningen skedde i förväg, vilket skall ske.
2. De värnpliktiga fick inte tillfälle att göra sina skyddsmasker klara, utan dessa låg i väskorna i två delar.
3. Röken släpptes in i ett slutet rum, vilket är förbjudet.

Efter olyckan har övningsledaren erkänt att han inte kände till att röken från den s. k. rökfacklan var farlig i slutna rum och inte fick användas vare sig i slutna rum eller till gasövning över huvud taget, efter det att en flyglotta dödats av sådan rök år 1971.

Övningsmomentet hade lagts in av övningsledaren själv utan att det var föreskrivet i kursplanen.

I detta fall beror olyckan på bristande kännedom om den använda materielen från övningsbefällets sida. Då det tydligen möter svårigheter för informationen att tränga igenom i fråga om användande av här ifrågasvarande materiel, är det då inte lämpligt och nödvändigt att denna utmönstras helt och ersätts med sådan övningsmateriel som inte kan försäkra skador, även om den skulle komma att användas på fel sätt, som i det nu aktuella fallet?

Det förefaller vara möjligt, herr försvarsminister, att utveckla rökavgivare med ringa eller ingen giftighet. Ställs sådan materiel till förfogande, får inte okunnighet från övningsbefällets sida sådana tragiska följder som vid fallen 1971 och i år den 31 januari.

Det skulle vara värdefullt att nu få besked från försvarsministern om han är beredd medverka till att de aktuella rökfacklorna förbjuds som övningsmateriel i syfte att förhindra ett återupprepande av redan skedda olyckor. Försvarsministern har ju sagt att han inte just nu är beredd att förbjuda användandet av giftiga gaser, men min fråga gäller alltså den speciella materiel som det här är fråga om. Jag avser i detta sammanhang inte stridsgaser och liknande materiel, eftersom det härför finns specialutbildad personal. I det aktuella fallet var övningsledaren ett reservbefäl.

Herr försvarsministern HOLMQVIST:

Herr talman! Jag framhöll i mitt svar att jag följer förhållandena på detta område med stort intresse, och det gäller självfallet i hög grad också det fall som herr Israelsson nämnt. Som bekant pågår det polisundersökning av detta, och vidare har JO infortrat rapport om omständigheterna kring denna händelse.

Det är självfallet omöjligt för mig att på detta stadium ha någon mening om var ansvaret skall läggas för att denna olycka har inträffat. Jag tror att vi gör klokt i att vänta tills den nämnda rapporten framlagts. Men jag vill försäkra herr Israelsson att vi i vårt land är mycket starkt engagerade i strävandena att undvika olyckor i det militära livet liksom i det civila. Det pågår också på FOA ansträngningar att om möjligt få fram giftfri övningsmateriel för nu aktuellt ändamål.

Jag vill gärna understryka att, när sådant här inträffar, alla de som på något sätt är engagerade naturligtvis också är intresserade av att motverka olyckor av detta slag. Det är sannerligen också för försvaret ett starkt intresse att visa att vi inom detta är intresserade av att ha så säkra och trygga förhållanden som möjligt. Men herr Israelsson måste förstå att jag inte för dagen kan annat än deklarerat det starka intresse som jag och regeringen har av att vi kan komma fram till bättre förhållanden.

Herr ISRAELSSON (vpk):

Herr talman! Jag är glad över försvarsministerns deklARATION att han vill medverka till att sådana här olyckor inte skall upprepas. Jag tror, som jag sade i mitt första inlägg, att man utan större förfång skulle kunna förbjuda användandet av just den typ av materiel som det här är fråga om. Om man skall ha den kvar, bör den i varje fall endast få användas av

Torsdagen den
14 februari 1974

*Ang. kontakten
mellan statliga
myndigheter och
enskilda personer*

personal som verkligen känner till hur den skall handhas — alltså specialutbildad personal, som försvarsministern också nämnde i sitt svar.

Själva sakfrågan ville jag inte diskutera, eftersom man egentligen inte skall göra det här i riksdagen, men när den i alla fall kom upp kan jag tillägga, att ett anmärkningsvärt inslag just i det här fallet var att det dröjde 15 1/2 timme från det att olyckan inträffade tills polisanmälan gjordes.

Herr försvarsministern HOLMQVIST:

Herr talman! Jag tror att herr Israelsson och jag är helt överens om att det inte finns möjligheter för oss att på det här stadiet, i avsaknad av en objektiv rapport, diskutera de här händelserna, som har blivit uppmärksammade i pressen och som naturligtvis också kommer att föranleda fortsatt diskussion när rapporten kommer på bordet. Men jag kan försäkra att — det är herr Israelsson också medveten om — om man kommer till den uppfattningen att vi inte på annat sätt kan komma till rätta med de här problemen, återstår kanske att förbjuda materiel av den här typen eller att föreskriva att bara speciell personal får handskas med den.

Herr ISRAELSSON (vpk):

Herr talman! Jag skall bara tillägga att just det senaste yttrandet av försvarsministern är mycket värdefullt i det här sammanhanget.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 6 Ang. kontakten mellan statliga myndigheter och enskilda personer

Herr justitieministern GEIJER erhöll ordet för att besvara herr Westbergs i Ljusdal (fp) i kammarens protokoll för den 8 februari intagna fråga, nr 70, och anförde:

Herr talman! Herr Westberg i Ljusdal har frågat mig om jag delar uppfattningen att kontakten mellan statliga myndigheter och enskilda personer skulle underlättas om tjänstemännen instruerades att på förfrågan uppge sitt namn.

Det är självfallet en angelägen uppgift att åstadkomma så goda kontakter som möjligt mellan de statliga myndigheterna och allmänheten. Det finns åtskilliga instruktioner och anvisningar som syftar till det. Jag vill särskilt erinra om det s. k. servicecirkuläret, som ger de statliga myndigheterna och tjänstemännen en långtgående skyldighet att gå allmänheten till handa med upplysningar. Möjligheterna att genom instruktioner och anvisningar skapa ett gott förhållande mellan de statliga tjänstemännen och allmänheten har emellertid sina begränsningar. Jag tycker inte att det är behövt att ge en uttrycklig föreskrift om ett så naturligt inslag i det mänskliga umgänget som att vid samtal tala om vad man heter.

Torsdagen den
14 februari 1974*Ang. kontakten
mellan statliga
myndigheter och
enskilda personer*

Herr WESTBERG i Ljusdal (fp):

Herr talman! Först ett tack till justitieministern för svaret!

Det kanske kan tyckas att det jag tagit upp i min fråga är en alltför liten sak att ägna tid åt här i riksdagen, men frågan får ses som en del i ett större problemkomplex. Det är viktigt, när man har en stor förvaltning som de flesta människor av ett eller annat skäl ofta måste ta kontakt med, att denna inte upplevs som en anonym företeelse, en byråkratisk apparat, mot vilken de enskilda medborgarna måste stänga sin panna blodig. I stället måste de som söker förbindelse med statliga och kommunala myndigheter få en känsla av personlig kontakt med de handläggande tjänstemännen. Det är ju det bästa sättet att motverka misstron gentemot en växande offentlig sektor och övertyga människorna om att denna är till för att bistå dem. Att frågan om kontakt är väsentlig för många människor är odiskutabelt. Då är inte den fråga som jag här tagit upp utan betydelse. Det förstår jag att justitieministern också har tänkt när han relativt utförligt gått i svaromål. Det framgår för resten redan därav att JO haft anledning att ägna frågan uppmärksamhet.

Anledningen till att frågan ställdes just nu var en tidningsartikel, som gällde bensinransoneringen, där det uppgavs att de anställda på ransoneringsenhetens informationsavdelning på länsstyrelsen i Stockholms län hade instruktioner att absolut inte uppge sina namn – alltså tvärtemot det vi här anser vara önskvärt. En sådan ordning finner jag i högsta grad otillfredsställande, och jag är glad över den positiva syn justitieministern har på frågan. Men det är viktigt att det synsättet sprider sig till hela förvaltningen, och det på alla nivåer.

Det var intressant att ta del av vad JO skrev när han hade anledning att syssla med detta: "Någon lagstadgad skyldighet för tjänstemän hos staten eller kommun att vid förfrågan uppge sitt namn finns ej. Även utan lagregler får det dock anses höra till god ordning, att en tjänsteman i sin tjänsteutövning tillmötesgår en sådan begäran."

Nu säger statsrådet att han inte tycker att det är behövt med någon föreskrift. Men ett uttalande i samma positiva anda som JO här visade tycker jag ändå skulle ha varit önskvärt, och därför vill jag ställa en följdfråga: Är justitieministern beredd att verka för att syftet med den här frågan nås?

Herr justitieministern GEIJER:

Herr talman! Vad jag ville framhålla är att detta inte hör till det allra väsentligaste när det gäller umgänget mellan myndigheterna och allmänheten. Jag har också menat att man inte kan tynga instruktioner med detaljföreskrifter i alltför stor utsträckning. Man kan väl också säga att behovet av att få reda på vederbörande tjänstemans namn ibland kan vara så ringa att det inte är rimligt att man har en instruktionsföreskrift om det.

Men jag vill understryka att jag, som jag har sagt i svaret, tycker att det är ett naturligt inslag i det mänskliga umgänget över huvud taget, i statsverksamheten lika mycket som på andra områden inom samhället, att man bör ta hänsyn till en sådan faktor.

Torsdagen den
14 februari 1974

*Om medel för ut-
byggnad av verk-
städerna inom
arbetsvården*

Herr WESTBERG i Ljusdal (fp):

Herr talman! Jag ber att få tacka för det tillägget. Det är ett positivt uttalande av det slag som jag efterlyste och som jag tror kan ha verkningar ute på fältet.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 7 Om medel för utbyggnad av verkstäderna inom arbetsvården

Herr arbetsmarknadsministern BENGTTSSON erhöll ordet för att besvara herr *Gustavssons* i Alvesta (c) i kammarens protokoll för den 5 februari intagna fråga, nr 55, och anförde:

Herr talman! Herr Gustavsson i Alvesta har frågat mig om jag har för avsikt att tillgodose arbetsmarknadsstyrelsens förslag om erforderliga medel för att huvudmännen för verkstäderna inom arbetsvården skall kunna igångsätta arbetet för utbyggnad enligt uppgjord tidplan.

Frågan om höjd ram för bidragsgivning till anordnande av verkstäder inom arbetsvården under detta budgetår bereds för närvarande inom arbetsmarknadsdepartementet. Beslut kan väntas inom kort. Angelägna byggnadsprojekt för denna vinter torde härigenom kunna påbörjas enligt uppgjorda planer.

Herr GUSTAVSSON i Alvesta (c):

Herr talman! Jag ber att få tacka statsrådet Bengtsson för svaret.

Men jag tycker att beredningen av det här ärendet har tagit ganska lång tid, herr Bengtsson. Arbetsmarknadsstyrelsen har för innevarande budgetår fått 25 miljoner kronor till förfogande, och redan i oktober meddelade arbetsmarknadsstyrelsen regeringen att de anvisade medlen skulle ta slut i november. Vid årsskiftet fanns utbyggnadsplaner i 20 kommuner. Det gällde en utbyggnad som skulle medföra en utökning med 477 platser. Arbetsmarknadsstyrelsen hade då gjort bedömningen att man behövde 18 miljoner till för att tillgodose de ansökningar som hade kommit in. Om de här pengarna inte kommer fram ganska snart kan arbetsmarknadsstyrelsen inte fatta beslut, och det innebär ju att huvudmännen måste uppskjuta igångsättandet av projekterade anläggningar.

Det är det ena, och det inverkar på byggarbetsmarknaden. Vi vet att vi har arbetslöshet på det området. Därtill innebär det att de arbetslösa, som har de skyddade verkstäderna som enda möjlighet, inte kan få något sådant arbete.

Jag hoppas att det när det gäller det här beslutet, som "kan väntas inom kort", bara blir fråga om några dagar.

Jag tackar än en gång för svaret.

Herr arbetsmarknadsministern BENGTTSSON:

Herr talman! Herr Gustavsson i Alvesta kan vara alldeles lugn – läget är helt under kontroll. Det är inga av de här projekten som inte kan igångsättas, om de är angelägna.

Det har inte funnits anledning att släppa fram pengarna förrän nu. Riksdagen har gett regeringen fullmakt att vidga ramen, om det skulle behövas, och jag har inte bedömt det som angeläget att vidga ramen förrän nu. Men nu skall vi göra det – vi skall gå igenom projektet.

Det är inte alldeles givet att alla de projekt som arbetsmarknadsstyrelsen kommer fram med verkligen skall fram nu. Den saken vill vi pröva. Herr Gustavsson i Alvesta, som är ledamot av arbetsmarknadsstyrelsen, kan självfallet ha ett intresse av att få med alla projekt -- vi gör emellertid en totalbedömning.

Men jag säger ju i mitt svar, som väl ändå måste betraktas som mycket positivt: "Angelägna byggnadsprojekt för denna vinter torde härigenom kunna påbörjas enligt uppgjorda planer." Det vågar jag stå för; vi skall se till att så sker.

Herr GUSTAVSSON i Alvesta (c):

Herr talman! Jag litar på statsrådet Bengtsson i det här fallet. Men det är ändå så att de projekt, som kommit in till arbetsmarknadsstyrelsen och där huvudmännen redovisar utbyggnader, är inte byggda på lös grund. Jag har i min egen kommun ett projekt som vi nu skall sätta i gång. Kommunerna eller landstingen som är huvudmän skall få 50 procent av beloppen vid projektens igångsättande. Därför kan det redan ha inträffat förseningar på grund av att arbetsmarknadsstyrelsen inte har haft möjligheter att bevilja pengar.

Herr arbetsmarknadsministern BENGTTSSON:

Herr talman! Jag kan ju inte lova herr Gustavsson i Alvesta att hans eget projekt där hemma skall prioriteras före alla andra. Det projektet får vi bedöma tillsammans med övriga projekt.

Men det förhåller sig ju på det sättet att i den budget som nu skall behandlas anvisas också 25 miljoner kronor, och det är alldeles klart att här måste finnas planer färdiga i kommuner och landsting för avsevärt mer än de 18 miljoner som arbetsmarknadsstyrelsen har begärt. Det finns ju planer för nästa budgetår, då vi får 25 miljoner, och dessutom kan vi höja ramen.

Det som herr Gustavsson i Alvesta anför har alltså egentligen inget intresse när det gäller den här saken.

Herr GUSTAVSSON i Alvesta (c):

Herr talman! Jo, det har intresse, därför att det var ett exempel som jag visade på. Jag menar inte att projektet hemma i Alvesta skall prioriteras, och jag har också den uppfattningen att det inte är statsrådet som prioriterar utan det är arbetsmarknadsstyrelsen. Statsrådet medverkar till att arbetsmarknadsstyrelsen får pengarna, och sedan är det arbetsmarknadsstyrelsen som prioriterar. Är det inte så?

Herr arbetsmarknadsministern BENGTTSSON:

Herr talman! Jag vet inte att våra ämbetsverk har övertagit riksdagens och regeringens befogenheter – inte ens därför att det finns riksdagsmän med i styrelsen. Om verket begär 18 miljoner och anvisar en rad projekt,

då tar vi oss friheten att pröva dem och säga att de och de projekten är mycket angelägna, och så anvisar vi medel till dem.

Det kan aldrig bli tal om att riksdag och regering lämnar ifrån sig den politiska bedömningen till ämbetsverken. Det var inte meningen när det kom representanter för riksdagen in i verkens styrelser.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 8 Ang. Sveriges medlemskap i Världsbanksgruppen

Fru statsrådet SIGURDSEN erhöll ordet för att besvara herr *Svenssons* i Malmö (vpk) i kammarens protokoll för den 8 februari intagna fråga, nr 66, till herr utrikesministern, och anförde:

Herr talman! Herr Svensson i Malmö har frågat utrikesministern om regeringen avser att mot bakgrund av den senaste utvecklingen föranstalta om Sveriges utträde ur Världsbanksgruppen. Enligt fastställd ärendefördelning ankommer det på mig att besvara frågan.

Den av herr Svensson nämnda utvecklingen torde avse det lån som Världsbanken i förra veckan lämnade till Chile.

Bakgrunden är följande. År 1970 inställde Världsbanken sin långivning till Chile. Detta har vid olika tillfällen under de gångna tre åren skarpt kritiserats av Sverige. Vi har därvid understrukt det allvarliga i att banken på detta sätt bidragit till de ekonomiska problem som Allenderegeringen ställdes inför.

I månadsskiftet augusti-september 1973 framlade Världsbankens ledning två förslag om bistånd till Chile. Lånebeloppen uppgick till sammanlagt ca 13 miljoner dollar. Innan förslagen tagits upp i Världsbankens styrelse förklarade ett antal medlemmar att de inte ämnade stödja dem. Världsbankens ledning ansåg det då osannolikt att förslagen skulle erhålla majoritet i styrelsen och beslöt att uppskjuta behandlingen på obestämd tid.

Det är samma förslag som nu åter framlagts och godkänts av styrelsen den 5 februari. De nordiska länderna klargjorde därvid genom sin representant att de inte kunde ställa sig bakom de föreslagna lånen till Chile. Motivet härför var bl. a. att långivningen till Chile inte hade diskuterats utifrån principiella utgångspunkter. Vidare ifrågasattes de utlåningskriterier som nu möjliggör lån till Chile men som förhindrade stöd till Allenderegeringens ekonomiska och sociala reformprogram.

Svaret på herr Svenssons fråga är emellertid nej. Sveriges medlemskap i Världsbanksgruppen liksom i andra internationella organisationer på utvecklingssamarbetets område måste avgöras mot bakgrund av en bred bedömning av deras politik och det stöd verksamheten har bland u-länderna. Även om Världsbanksgruppens politik i vissa avseenden med fog har kritiserats är det uppenbart att bankgruppen har u-ländernas stöd som en viktig källa för obunden, internationell kreditgivning för utvecklingsändamål.

Våra möjligheter att påverka Världsbanksgruppen, så att den bättre tillgodoser de fattiga folkens behov och krav, kan bara tillvaratas om vi

Torsdagen den
14 februari 1974*Ang. Sveriges med-
lemskap i Världs-
banksgruppen*

stannar kvar inom organisationen. Det råder inget tvivel om att detta överensstämmer med u-ländernas uppfattning.

Herr SVENSSON i Malmö (vpk):

Herr talman! Jag tackar för svaret.

Vänsterpartiet kommunisterna har sedan länge skarpt kritiserat Sveriges engagemang i Världsbanksgruppen. Vi har gjort det därför att banken och dess organ i sin politik allt klarare har gynnat öppet reaktionära regimer. Vi har gjort det därför att dess lånepolitik har ställt sådana villkor för u-länderna som innebär inblandning i deras ekonomiska och sociala politik samt krav på att deras ekonomiska politik skall läggas upp efter ortodoxa, borgerliga principer.

Vi har kritiserat att Världsbanksgruppen har fungerat som ett biståndsorgan åt den amerikanska utrikespolitiken. Vi har kritiserat att de projekt som banken och dess organ stöder främst är ägnade att öka mottagarnas beroende av de stora imperialistländerna. Och vi har särskilt hårt vänt oss mot att bankgruppen systematiskt har deltagit i den ekonomiska krigföringen mot folkfrontsregimen i Chile. Chile har under Allendes tid blivit bojkottat av banken och dess organ. Bankens chef är direkt lierad med ITT, som har varit en ledande kraft bakom demokratins krossande i Chile.

På vår kritik har regeringen svarat att man också är delvis kritisk mot Världsbanksens politik. Men man har hoppats på löften från McNamara om en öppnare attityd, och man har hänvisat till att man själv arbetar för en förbättring.

Vi har de senaste dagarna sett vad som hänt. Världsbanksens ledning har inte bara med framgång deltagit i krigföringen mot Allende. Den har nu också beviljat medel åt fascistjuntan i Chile. Det som Allende i många år utan minsta framgång begärde, det fick general Pinochet efter några månaders urskillningslöst slaktande av vänstern i Chile. Och detta går Sveriges representant i IDA inte uttryckligen emot i sitt votum. Och i Internationella valutafonden är man t. o. m. positiv till bidrag åt den nuvarande chilenska regimen. Och i årets budget äskar regeringen att utbetalningarna till IDA skall öka med 100 miljoner till 280 miljoner kronor. Var står en sådan regering egentligen, när det gäller Chilefrågan? Och tänker man efter detta fortsätta att hoppas på ytterligare "förbättringar" i herr McNamaras lånepolitik mot u-länderna?

Med anledning av formuleringarna i det lämnade svaret vill jag slutligen fråga: Tycker fru Sigurdsen att Världsbanken kan kallas en obunden kreditkälla? Och hur långt kan banken och bankorganen få gå i sina politiska provokationer, innan regeringen drar sina slutsatser och verkligen säger ifrån?

Fru statsrådet SIGURDSEN:

Herr talman! Så sent som 1967 motionerade också vänsterpartiet kommunisterna om en höjning av anslaget till IDA. Det är väl inte så att Världsbanksgruppens politik har försämrats efter 1967? Man kan väl snarare säga att den har förbättrats.

Herr Svensson i Malmö säger att vi inte gick emot förslaget om anslag

Torsdagen den
14 februari 1974

*Ang. Sveriges med-
lemskap i Världs-
banksgruppen*

till Chile när beslutet fattades den 5 februari. Den nordiska representanten gjorde vad man kan göra. Det var alltså ingen votering, men den nordiska representanten lade ned sin röst.

Jag har i mitt svar sagt att u-länderna själva önskar ett stöd för IDA – det finns många uttalanden om det. Tanzanias finansminister sade det vid årsmötet 1973, och de alliansfria staterna uttalade detsamma i Alger i september. Jag tycker alltså inte att herr Svensson eller vpk här för u-ländernas talan. Från deras sida finns ett bestämt intresse av att vi stöder IDA.

När det sedan gäller Internationella valutafonden vill jag först och främst säga att detta inte är en institution som är inriktad på utvecklingsfinansiering. Till skillnad från Världsbanken har denna fond beviljat lån till Chile under Allendetiden. Chile har under den tiden fått två krediter på 95 miljoner dollar.

Ett svenskt avståndstagande skulle ha kunnat tolkas så, att vi vill skärpa utlåningsreglerna. Om vi hade reagerat så skulle det ha uppfattats som negativt av de flesta u-länder.

Herr SVENSSON i Malmö (vpk):

Herr talman! Invändningen om vpk:s inställning 1967 har jag bemött så många gånger att jag inte tycker att jag skulle behöva bemöta den nu igen. Det var onekligen så att vi inte var observanta på den punkten. Vi lät lura oss av era försäkringar om att det här var en bra sak. Sedan har vi fått höra försäkringar om att Världsbankens politik skulle bli bättre. Men hur ser utlåningsschemat enligt rapporten från 1972/73 ut, och vilka krediter är det som har beviljats de senaste månaderna? Fördelningen är exakt densamma som den brukat vara under de senaste åren: det är militärjuntorna i Indonesien och Brasilien, det är Spanien och Turkiet som har fått de stora posterna.

Jag skulle vilja fråga fru Sigurdsen: Varför lade de nordiska ländernas representant bara ned sin röst, när den här frågan kom upp? Varför röstade man inte emot, varför gjorde man inte ett klart politiskt ställningstagande?

Det är väl ändå så, fru Sigurdsen, att den affär som Världsbanken nu har med den chilenska fascistjuntan markerar den absoluta politiska bottenpunkten i Världsbanksgruppens hittillsvarande utveckling och karriär. Man kan väl inte säga att den blivit bättre när den kan hamna på en sådan bottennivå. Då uppstår onekligen frågan: Om det nu inte blir bättre och om en sådan här bottenpunkt nu nåtts, när skall då regeringens tålmod tryta? Om regeringen nu inte vill att Sverige skall utträda ur Världsbanksgruppen, när anser regeringen då att den bör göra en politisk deklaration mot bankens politik, i bankorganen och även offentligt?

Fru statsrådet SIGURDSEN:

Herr talman! Jag har sagt att Sverige vid flera tillfällen skarpt kritiserat Världsbankens agerande.

När det gäller Världsbankens utlåningspolitik vill jag säga att man inte kan komma ifrån att en multilateral utvecklingsorganisation oberoende

av sin struktur och karaktär måste föra en politik som gagnar alla u-länder. Man kan konstatera att en ökande andel av IDA:s resurser under de senaste tio åren har satsats på de fattigaste länderna. Från svensk sida kommer vi att fortsätta vårt agerande. Det kommer att ske i motvind – vi vet att det är besvärligt och att det tar tid. Vi kan inte här göra en revolution, som kanske skulle ligga närmare till för herr Svensson i Malmö och hans parti. Även i detta arbete måste vi följa reformismens väg. Men det har alltså skett en utveckling till det bättre.

Herr SVENSSON i Malmö (vpk):

Herr talman! Är det fru Sigurdsens ärliga mening att Världsbanken och speciellt IDA stöder de fattiga länderna? Vem i de fattiga länderna är det man stöder när man beviljar stora krediter åt militärjuntan i Brasilien eller militärjuntan i Indonesien? Är det de fattiga nationerna och de fattiga folken man då stöder? Är det fru Sigurdsens uppfattning att det inte spelar någon roll vilken sorts regim ett land har, därför att stödet alltid kommer till nytta? Har fru Sigurdsen den uppfattningen att det inte spelar någon roll hur korrumpierad, hur reaktionär eller hur överklassbetonad regimen är – då har fru Sigurdsen även läst sin socialdemokratiska bibel ganska dåligt.

Jag upprepar min fråga: Avser regeringen att i det aktuella sammanhanget göra någon form av offentlig politisk deklaration i eller utanför Världsbanksgruppen i den här frågan om kreditgivningen till Chile?

Fru statsrådet SIGURDSEN:

Herr talman! Till att börja med vill jag säga att IDA inte har gett något lån till Brasilien. Ett land som får stöd, som jag kan nämna här och som tillhör de fattigaste länderna, är Tanzania.

Vidare vill jag säga till herr Svensson i Malmö, vilket också framgår av mitt svar, att regeringen inte har för avsikt att lämna Världsbanksgruppen. Det måste vara ett riktigare förfaringsätt att försöka påverka politiken inom Världsbanksgruppen. Det är väl på det sättet att herr Svensson i Malmö inte anser att den svenska regeringen för en politik som helt tillfredsställer honom, men genom sitt arbete inom riksdagen försöker han påverka politiken i den riktning som han tycker är den rätta.

Herr SVENSSON i Malmö (vpk):

Herr talman! Vi diskuterar här hela Världsbanksgruppen, och Världsbanken har varit synnerligen aktivt engagerad i Brasilien. IDA har inte varit engagerad där, eftersom Brasilien inte hör till den grupp länder som IDA arbetar med. Men Världsbanksgruppen som helhet har varit engagerad där, och speciellt efter den fascistiska kuppen 1964, när krediterna har flödat till Brasilien.

Däremot har IDA, som fru Sigurdsen speciellt apostroferar, varit mycket aktiv på ett annat håll. Militärjuntan i Indonesien hör nämligen till dess verkligt stora kunder. Jag skulle vilja ställa en fråga till fru Sigurdsen. Ni vill arbeta för en förbättring av Världsbanksgruppens politik genom att stanna kvar inom den. I vilket århundrade beräknar ni

att den förbättringen — med den nuvarande utvecklingstrenden — kommer att inträffa? Hur stort skall ert tålamod vara innan ni tar bladet från munnen i offentliga politiska deklarationer?

Överläggningen var härmed slutad.

§ 9 Ang. praxis i vårdnadsmål

Herr statsrådet LIDBOM erhöll ordet för att besvara herr *Svenssons* i Malmö (vpk) den 11 januari framställda interpellation, nr 11, och anförde:

Herr talman! Herr Svensson i Malmö har ställt följande frågor till mig:

1. Kan i de lagändringar som genomfördes våren 1973 även inläsas en önskan om en mindre traditionell praxis i vårdnadsmål?

2. Gör man inom departementet uppföljningar och studier av utvecklingen i domstolspraxis och i så fall hur?

3. Finner statsrådet det befogat att man från lagstiftarnas sida överväger mera av vägledande generella anvisningar till socialmyndigheter och domstolar i dessa frågor?

Som herr Svensson själv har konstaterat i sin interpellation innebär lagreglerna om hur domstolar skall avgöra vårdnadstvister mellan föräldrar att hänsyn skall tas enbart till barnets bästa. Genom lagändringen förra året tog vi bort en bestämmelse om att man i vårdnadsfrågor skulle kunna ta hänsyn till makes skuld. Den bestämmelsen tillämpades knappast av domstolarna. Genom att ta bort den underströk vi emellertid att vårdnadstvister skall avgöras med hänsyn till barnets bästa i det enskilda fallet, samtidigt som vi avskaffade ett uttryck för det tidigare skuldtänkandet i äktenskapsrätten. Den andra ändringen som vidtogs i vårdnadsreglerna syftade till att likställa barn utom äktenskap med barn i äktenskap.

Svensk lag innehåller alltså inte några bestämmelser om företräde för endera föräldern i vårdnadsfrågor. En annan ordning har man exempelvis i Norge, där modern ges företräde när barnet är litet. Herr Svensson är säkert överens med mig om att det inte finns anledning att ändra den svenska lagen på den här punkten. Undersökningar om rättspraxis brukar vi i departementet göra när vi tror oss ha anledning att överväga ändrad lagstiftning. Så är inte fallet här, och någon undersökning har vi inte heller gjort.

När det gäller praxis i vårdnadsmål är det viktigt att komma ihåg att när föräldrarna är överens om vem av dem som skall ha vårdnaden om barnen så skall domstolen enligt lagen besluta i överensstämmelse med föräldrarnas önskemål, såvida det inte är uppenbart stridande mot barnens bästa. Sådana överenskommelser träffas också i mycket stor utsträckning. Jag tror att alla är ense om att det är önskvärt att föräldrarna själva löser frågan om vem av dem som skall ha vårdnaden om barnen. En tvist i vårdnadsfrågor väcker prestigekänslor och vållar psykiska skador som inte läks så lätt. Vårdnadstvister kan därför försämra barnens förhållanden till föräldrarna eller en av dem för all framtid. Samhället skall naturligtvis hjälpa föräldrarna att fatta sitt beslut

genom att ge dem råd och vägledning. Här har bl. a. familjerådgivningen sin självklara plats. Men beslutet måste föräldrarna fatta själva.

När det sedan gäller vårdnadstvister, alltså fall då föräldrarna är oense och vardera föräldern vid domstol yrkar att få vårdnaden om barnen, åligger det domstolen att i varje särskilt fall utvärdera vad som är bäst för barnet. För att få ledning vid avgörandet av de ofta mycket svåra och inrikata vårdnads målen har domstolen möjlighet att anlita sakkunniga. Så gott som undantagslöst inhämtas också yttrande från barnavårdsnämnden. Inte sällan anlitas barnpsykiatrisk expertis.

Att modern i de flesta tvistiga vårdnads mål har fått vårdnaden om barnen sammanhänger säkert med de ekonomiska förhållanden som hittills varit förhärskande i samhället. I en tid då det normala mönstret var att mannen försörjde familjen och den gifta kvinnan som sin huvuduppgift hade hemmets skötsel och barnens uppfostran var det naturligt att modern fick vårdnaden om barnen om familjen upplöstes och att fadern fick fortsätta att genom förvärvsarbete svara för barnens underhåll. Förutsättningarna har emellertid förändrats genom de senaste årens reformer på det ekonomiska och sociala området. Bl. a. har kvinnans utträde på arbetsmarknaden och samhällets ökade service i fråga om barntillsyn medfört att familjemedlemmarnas inbördes roller börjat förändras. Samtidigt som modern får bättre förutsättningar att försörja sig själv och bidra till barnens underhåll får fadern ökade möjligheter att ta del i ansvaret för barnens vård och fostran. Denna utveckling påverkar givetvis föräldrarnas egen inställning till frågan om uppgifter och ansvar när det gäller barnen.

Jag vill emellertid betona att det här rör sig om en successiv utveckling, som tar åtskillig tid. Det är därför naturligt att den först efter hand slår igenom i domstolarnas avgöranden. Fortfarande torde de utredningar som görs i vårdnads målen i de flesta fall utmynna i att modern bör få vårdnaden om barnen, åtminstone när det gäller mycket små barn. En undersökning som har gjorts beträffande praxis vid barnavårdsnämnden i Stockholm visar dock att fadern i ett stort antal fall har förordats som vårdnadshavare. I det alldeles övervägande antalet fall förhåller det sig så att domstolarna följer barnavårdsnämndernas utlåtanden. Inte sällan förekommer för övrigt att parterna enar sig om den lösning som barnavårdsnämnderna har föreslagit.

Enligt min mening är det inte praktiskt möjligt för lagstiftarna att försöka styra den pågående utvecklingen genom att ge direkta anvisningar till socialmyndigheter och domstolar. Man kan inte gärna ge allmänna anvisningar om att fadern i större utsträckning än hittills bör tillerkännas vårdnaden om barnen. Varje fråga måste avgöras av myndigheterna med hänsyn till förhållandena i det enskilda fallet. Givetvis är det dock angeläget att både domstolarna och andra myndigheter noga följer utvecklingen på detta område av samhällslivet.

För både barnen och föräldrarna är det viktigt att den pågående utvecklingen mot ett lika ansvar i förhållande till barnen fortsätter. Den utvecklingen främjar vi bäst om vi fullföljer det sociala reformarbetet efter de linjer som vi redan har utstakat. Däremot tror jag inte att något väsentligt står att vinna genom ändrade vårdnadsregler.

Torsdagen den
14 februari 1974

*Ang. praxis i
vårdnadsmål*

Herr SVENSSON i Malmö (vpk):

Herr talman! Jag tackar herr Lidbom för svaret. Det var utförligt, och det innehåller också, som jag kan se, flera beaktansvärda och viktiga synpunkter. Men det kännetecknas kanske i någon mån av en viss ovilja att tränga djupare in i problematiken. Om jag får vara litet respektlös, kan jag väl säga att nästa gång den charmfulla föredraganden i familjerättsfrågor i departementet får i uppdrag att skriva interpellationssvar åt herr Lidbom kunde det vara ändamålsenligt, om hon inte ägnade så mycket tid åt att undervisa interpellanten om vad som står i lagen – det vet nämligen interpellanten oftast själv. Bättre vore om man mer seriöst försökte tränga i den problematik som gäller för de 20 000 barn som årligen ställs inför situationen att deras föräldrar separerar.

I svaret konstateras att svensk lag inte ger något rättsligt företräde åt någondera föräldern i en tvist om vårdnaden. Men det är, som jag har sagt, inte i lagtexten problemet ligger utan i praxis. Den svenska lagutformningen är i och för sig rättvisare och bättre än den norska genom att den är mer förutsättningslös. Men problemet är ju att man även i Sverige via praxis i stor utsträckning så att säga har det norska systemet.

Redan i Beckmans utgåva Svensk familjerättspraxis möter vi påståendet att "något legalt företräde har i Sverige ej tillerkänts modern. Hennes naturliga företräde, särskilt i fråga om späda barn, är emellertid allmänt erkänt i praxis."

Detta är ett anmärkningsvärt uttalande. För det första därför att det fått stå kvar i lagutgåvan trots att den har nytryckts i fem upplagor sedan 1954. Och just under denna period har de familjesociologiska förändringarna nog varit speciellt stora. För det andra är detta s. k. naturliga företräde egentligen, om man skall kalla det vid dess rätta namn, ett grovt ingrepp i barnets rätt. Familjerättsreformen 1973 stärkte barnets rätt. Barnets rätt till det bästa hemmet betonades speciellt av herr Lidbom. En riktig uppfattning av barnets rätt kan emellertid endast komma till uttryck om man har en någorlunda fri och förutsättningslös prövning av de individuella rättsfallen. Om det finns en allmän föreställning hos myndigheterna att det ena könet har ett generellt företräde, är det däremot ett mycket kraftigt styrande ingrepp i proceduren och därtill ett ingrepp i barnets rätt, som riksdagen sagt sig vilja stärka.

Barnen löper alltså ibland risken att hamna i sämre förhållanden än nödvändigt, bara därför att rättskipningen utgår från en viss dogm. Då uppstår naturligtvis frågan om herr Lidbom är överens med justitierådet Beckman eller inte och om Beckmans uppfattning – som ju härrör från en betydligt äldre tid – är i överensstämmelse med lagstiftarnas avsikter eller inte. Beckmans Svensk familjerättspraxis är ju ett standardverk i den juridiska undervisningen, och därför är problemet i högsta grad relevant. Om herr Lidbom något hade utvecklat dessa ting hade det dessutom stått i nära förbindelse med den första av de frågor som jag ställde i interpellationen.

För det tredje, och det är det verkligen allvarliga, har rättspraxis i realiteten kommit att utgå från traditionella föreställningar som saknar vetenskaplig grund och som är mycket illa anpassade till aktuella

Torsdagen den
14 februari 1974*Ang. praxis i
vårdnads mål*

samhällsförhållanden. Föreställningen om det s. k. naturliga företrädet har sina rötter i en romantiserad och mytisk tolkning av modersrollen. Praxis har därför kommit att i hög grad favorisera modern i själva rättstillämpningen. Detta är inte bara till förfång för fäderna och för barnets rätt att få en förutsättningslös prövning av sin situation; det är också till förfång för kvinnan, nämligen på det sociala planet. Det har bidragit till en fixering av kvinnan vid vårdarrollen och verkat hindrande på hennes allmänna frigörelse. Ingenstans i Sverige i dag torde synen på kvinnans roll vara så 1800-talsmässig som just vid bedömningar av vårdnadsfrågor.

Nu är förvisso herr Lidbom helt medveten om denna traditionalism i tänkandet. Och han är, som jag har uppfattat det, lika litet som jag någon anhängare av den. Men han menar att den har sin rot i en äldre tids ekonomiska och sociala struktur. Han drar därav slutsatsen att med den ekonomiska och sociala utvecklingen korrigeras detta mer eller mindre av sig självt och följaktligen är några direkta initiativ från lagstiftarna i själva rättsfrågan inte behövliga.

Här förbigår herr Lidbom i någon mån problemets kärna. Djupast bottnar naturligtvis sociala relationer mellan könen i deras respektive ställning i produktionsprocessen. Men man måste akta sig litet grand för den alltför vulgärmarxistiska förenklingen att säga, att det är speciellt detta som har bestämt deras relationer till barnen och därmed också bestämt rättspraxis i vårdnadsärenden.

Saken är betydligt intrikatare än så. När man i domskälen i vårdnads mål söker motivera favoriseringen av modern är det nämligen inte med hänsyn till mödrars och faders socialekonomiska och praktiska funktioner -- om de är förvärvsarbetsande eller hemmavarande etc. Motiveringarna är i stället rent psykologiska. I de resonemang som i den ena domen efter den andra föres fram görs en uppdelning av vårdarrollen i två funktioner: det man kallar den känslomässiga omsorgen och det man kallar den mer uppfostrande och planerande. Modern förutsätts bäst fylla känslorollen och fadern förutsätts bäst fylla uppfostrarrollen. Kvinnor är bäst på känslor, fäder är bäst på uppfostran -- detta helt oavsett deras socialekonomiska funktioner.

I en hovrättsdom från 1962 står det uttryckligen att man i allmänhet antar att kvinnan är bäst ägnad att fullgöra de rent känslomässiga omsorgerna. Man föreställer sig alltså något så häpnadsväckande som att kvinnor i allmänhet är mer känslomässiga till sin natur och mindre ägnade att sköta långsiktig uppfostran och planläggning än vad män är. Och mot bakgrund av denna totalt ovetenskapliga och omotiverade fördom byggs en hel rättsföreställning upp. Denna rättsföreställning används sedan dels för att i vårdnads tvister allmänt prioritera modern, dels för att betona hennes lämplighet särskilt när det gäller mindre barn, vilket också statsrådet i sitt svar konstaterar är fallet.

Inte nog med att detta är en ovetenskaplig fördom. Och inte nog med att denna uppdelning av känslor och uppfostran saknar motsvarighet hos moderna föräldrar. Det värsta är kanske att den inte ens tycks ha haft någon motsvarighet hos den äldre generationen föräldrar. Det är nämligen så, delvis i motsats till vad även herr Lidbom tycks föreställa sig, att

uppdelningen av föräldrarnas ekonomiska funktioner i något äldre tid inte alls självklart motsvarades av en uppdelning i deras psykologiska relation till barnen. Det är inte så, att en gammaldags hemmafru får bättre känslomässig kontakt med barnen än fadern, bara därför att hon är hemma. Tvärtom är det ofta så att den instängda och frustrerande tillvaron i hemmet lika gärna kan leda till en dålig känslomässig kontakt med barnen och en personlig disharmoni, och den gör det, som jag sade, faktiskt ganska ofta.

Det jag nu säger är inte alls bara allmänna filosofiska reflexioner. Förhållandet har undersökts vetenskapligt i det av mig i interpellationen nämnda arbetet av Kälvesten och Meldahl. Trots att kvinnorna i undersökningsmaterialet till sitt stora flertal var hemmafruar var det bara i 33 procent av fallen som kvinnan kunde konstateras stå känslomässigt närmare barnen än mannen. Betydligt vanligare var andra mönster: delad känsloroll, fadern i känsloroll, flexibla och utbytbara roller mellan föräldrarna eller svag känslolänk från båda föräldrarna, etc. Och inte nog med att föreställningen om kvinnans känsloroll är falsk med utgångspunkt från dagens förhållanden. Den är felaktig även med utgångspunkt från gårdagens. De i undersökningen ingående föräldrarna var nämligen alla födda före 1925. Känsloförhållandet till barnen beror alltså inte direkt på den socialekonomiska sidan av föräldrafunktionen. Och domstolarnas föreställningar om känsloförhållandena baserar sig på en konstruerad idealbild, som är djupt fördomsfull och som strängt taget aldrig har haft någon verklighetsförankring, inte ens i det gamla samhället.

Men likväl spelar denna psykologiska schablonbild uppenbarligen en stor roll i dagens rättsskipning, och den är fortfarande den bild som förmedlas till de ungdomar som studerar vid de juridiska fakulteterna. Vi finner en omvänd sådan idealbild i t. ex. ett land som Spanien, där fadersrollens betydelse idealiseras, vilket i sin tur medför en grovt orättvis prioritering av fadern i vårdnadsfrågor -- även detta givetvis till förfång för barnets rätt.

Det är betänkligt att dessa förhållanden diskuteras så litet bland myndigheterna, och det är betänkligt om inte justitiedepartementet och lagstiftarna närmare söker studera och klara ut de egenartade och av allt att döma orealistiska föreställningar om män och kvinnor som övar inflytande på detta viktiga område av rättspraxis. Departementet borde här kunna initiera en bredare undersökning och diskussion.

Föreställningen om kvinnans känslsamhet och känsloroll leder till andra egendomliga drag i rättspraxis. Den leder till att man låter frågan om barnets ålder vid själva domstillfället öva ett mycket betydande inflytande. Det är ju egentligen helt ologiskt. Frågan gäller ju var barnet får det bäst med hänsyn till hela sin framtida utveckling från barn till vuxen. Och det har ju mycket litet med barnets aktuella ålder vid ett visst tillfälle att göra. Små barn har som vi alla vet en tendens att bli stora. Men i många domskäl resonerar man som om barnet alltid skulle befinna sig i samma ålder som vid domstillfället. Också detta hamnar på den ovetenskapliga faders- och modersbildens ansvarskonto.

Moderns påstådda känsloroll används också för att prioritera henne

som vårdnadshavare till flickor. Även detta är en minst sagt märklig tes. Tag ett nutida barn, en flicka, som varje dag är på sin barnstuga och där nästan uteslutande har sina vuxenkontakter med kvinnor. Fortfarande är 90 procent av dem som tas in på förskoleseminarier kvinnor. Skulle det vara en särskild fördel för denna flicka att även sedan hon kommer hem få möta och bli ompysslad av ytterligare en kvinna? Det är ju alldeles tvärtom: en sådan situation talar snarare för fadern som vårdnadshavare, i den mån man nu skall föra den sortens resonemang över huvud taget.

Hela resonemanget att små barn mer behöver sin mor än sin far är över huvud taget barnpsykiatriskt sett mycket tvivelaktigt. Det är en fråga om parternas personligheter, inte om deras kön. För övrigt är det ett etablerat faktum i barnpsykologin, att små barn har utvecklingsperioder mycket tidigt i sitt liv där kontakten med vuxna av motsatt kön har speciell betydelse, så t. ex. i åldern två och ett halvt till tre år.

En ytterligare observation är, att hela detta ovetenskapliga tänkande som styr vårdnadsavgörandena tillämpas på ett så nyckfullt sätt. Det ges inga klara kriterier på hur mycket barnets ålder och kön tillåts ha betydelse och vid vilka åldrar respektive föräldrar bör prioriteras. Jag har här ett verkligt skräckexempel, ett rättsfall från Stockholm år 1965. Det gällde en pojke som var åtta och ett halvt år. Barnavårdsnämnden hävdade att barnets ålder talade för modern som vårdnadshavare. Domstolen menade däremot att samma ålder talade för fadern. Med en sådan nyckfullhet förvandlas en redan i sak tvivelaktig bedömningsgrund till rent nonsens.

Att jag uppehåller mig så utförligt vid denna sida av praxis beror på att den uppenbarligen i många fall leder till för barnet ogynnsamma domslut. Även i fall där fadern i andra hänseenden har framstått som den lämpligare går rätten på modern med hänsyn just till de påstådda naturliga förutsättningarna. Det extrema exemplet finner man i högsta domstolen år 1967 – om jag nu skall tillåta mig att kritisera en så hög instans. I ett mål om två pojkar ansågs modern uttryckligen enligt hela det övriga materialet mindre skickad än fadern. Men det allmänt påstådda behovet av modersvård för de nio respektive sex år gamla bröderna fick ändå motivera att modern anförtroddes vårdnaden. Högsta domstolen framhöll t. o. m. att riskerna med att anförtro modern vårdnaden kunde anses bli reducerade av att fadern hade ett så positivt och intensivt intresse för barnen. Fadern fick alltså uppleva att hans goda egenskaper blev ett motiv för att ge vårdnaden åt den i och för sig mindre lämpliga andra parten. Ett i sanning mycket märkligt sätt att tolka begreppet barnets bästa.

Slutligen ytterligare två punkter i det aktuella sammanhanget. Herr Lidbom ger uttryck för uppfattningen, att det är lyckligast när tvistande föräldrar kommer överens. Det är en sanning, men den har sina modifikationer. Det beror nämligen helt och hållet på vad som är orsak till förlikningen. Är orsaken att en kvalificerad diskussion mellan föräldrarna förts, där de t. ex. fått bistånd av PBU-expertis eller liknande, och de har kommit fram till en bestämd gemensam uppfattning, är detta säkert mycket bra. Självfallet bör, som herr Lidbom understryker, samhället på allt sätt hjälpa föräldrar att reda ut en sådan situation. Man

Torsdagen den
14 februari 1974

*Ang. praxis i
vårdnads mål*

har därför anledning att anbefalla att den verksamhet, som med alltför små medel pågår vid Stockholms barnvårdsnämnd med just denna målsättning, skulle behandlas en smula generösare än vad som hittills varit fallet. Den arbetar nämligen i viss utsträckning med statliga anslag.

Men om förlikningen bara består däri, att den ena parten bedömer striden så utsiktslös på grund av gällande praxis att han över huvud taget inte väcker talan i vårdnadsärendet, leder det hela bara till att barnets rätt aldrig kommer under prövning. Och detta missgynnar barnet. Det har nämligen visats, i en undersökning av licentiat Danefjäll vid pedagogiska institutionen i Stockholm, att den slagsida i praxis som består i en automatisk prioritering av modern blir mindre i de fall, där en kvalificerad utredning av barnpsykiatrisk natur företagits. Detta talar ju inte obetingat för att man bör uppmana folk att avstå från att väcka talan i vårdnadsärenden. Det talar i stället för att utredningsförfarandet bör göras mer seriöst än som för närvarande är fallet på många håll i landet.

Statsrådet tar till sist upp frågan om hur praxis kommer att utvecklas. Vi är överens om att det förekommit en klart positiv utveckling på området. Men alltjämt kvarstår som jag nämnt vägande faktorer som varken är vetenskapligt styrkta eller i överensstämmelse med rådande samhällsförhållanden. Herr Lidboms förmodan på denna punkt går ut på att den socio-ekonomiska utvecklingen i sig själv kommer att leda till ändringar i praxis. Det är att ha en något passiv syn på lagstiftarens roll i en samhällelig utvecklingsprocess. Och den är inte heller konstitutionellt hållbar, om man verkligen önskar en förändring. Det klagas ofta över att domare är konservativa. Jag skall inte här diskutera hur långt den kritiken har fog för sig. Men vi kan inte kritisera landets domare och barnvårdstjänstemän för det som vi själva som lagstiftare har ansvaret för.

All rättskipning har i sig ett konservativt drag i den meningen att den för rättssäkerhetens skull måste blicka bakåt och stödja sig på prejudikat. Det är inte i första hand domarens sak att gå i spetsen för samhällsförändringar, det är lagstiftarens sak. Det är lagstiftarens uppgift att exempelvis när det gäller sådan här problematik initiera en officiell debatt och göra undersökningar kring dessa problem. Säkert skulle domarkåren uppleva detta som ett stöd för sitt handlande i de många svårbedömda fall där den måste ta ställning. Säkert skulle det också bidra till att landet snabbare finge en praxis på detta område som innebär en klokare och mänskligare tolkning av begreppet barnets bästa.

Herr statsrådet LIDBOM:

Herr talman! I långa stycken kan herr Svensson i Malmö och jag finna varandra i den här diskussionen. Våldigt många av våra värderingar och utgångspunkter är identiska.

Vi är till en början ense om att i princip är den svenska lagen ganska hygglig på den här punkten – att domstolarna i vårdnadstvister skall beakta barnens bästa och avgöra vårdnadsfrågan egentligen uteslutande utifrån synpunkten vem av föräldrarna som kan erbjuda barnen det bästa hemmet.

Det som herr Svensson tar upp är inte heller själva lagen utan praxis.

Torsdagen den
14 februari 1974*Ang. praxis i
vårdnads mål*

Han menar att praxis är litet eftersläpande i förhållande till den sociala och ekonomiska utvecklingen i samhället och i förhållande till vad som herr Svensson förmodar vara lagstiftarnas intentioner, nämligen att i princip betrakta föräldrarna som likställda när det blir tvist om vårdnaden av barnen.

Verkligheten är kanske inte fullt så sned som herr Svensson gör gällande. Om vi ser på de fall där det blir tvist inför domstol om vårdnaden om barnen, finner vi att det försiggår en klar utveckling i den riktningen att fadern allt oftare får vårdnaden om barnen. Jag har tagit fram några siffror som gäller Stockholm under fyraårsperioden 1970–1973 och barnavårdsnämndens behandling av sådana ärenden. I 143 ärenden hade domstol anmodat nämnden avge yttrande om vem av makarna som var bäst ägnad som vårdnadshavare. Om vi först ser till nämndens egen inställning finner vi att i 58 fall av dessa 143 förordas modern, i 50 fadern. I 26 fall ansåg nämnden att ingen av föräldrarna var lämplig utan att en utomstående borde bli vårdnadshavare. I 9 fall slutligen ville man dela barnen så att modern och fadern fick ta ett eller flera barn vardera.

Detta innebär, översatt till procenttal, att i omkring 40 procent av fallen ville barnavårdsnämnden ge modern vårdnaden, i omkring 35 procent av fallen fadern vårdnaden och i 20 procent av fallen utomstående vårdnaden av barnen. Delning av syskonskaran förordades i 6 procent av samtliga fall. Beträffande dessa ärendens fortsatta behandling vid domstol har jag inte lika exakta siffror, men i grova tal stämmer nog vad som gäller för dessa 143 ärenden att i omkring 90 procent av alla fall följer domstolarna vad barnavårdsnämnden rekommenderat. Det blir över huvud taget allt mera sällsynt att man vid domstolarna behöver uppleva stora uppslitande vårdnadstvister, där man kallar åtskilliga vittnen till bevisupptagning vid huvudförhandling, utan det räcker med barnavårdsnämndens utlåtande och eventuellt yttrande av barnpsykiatrisk expertis.

Den verklighetsbild som herr Svensson nyss gav bör nog korrigeras litet, men jag vill inte bestrida att det fortfarande på många håll förekommer en tendens att följa gammalt slentrianmässigt och vad herr Svensson kallade för 1800-talsmässigt tänkande och att utgå ifrån att modern skall ha ett visst företräde i varje fall när det gäller vårdnaden av mycket små barn. Men söker man efter upphovet till den tendensen tror jag man skall konstatera att dessa attityder, inställningen om moderns företräde i vissa fall, återfinns hos föräldrarna själva i väldigt stor utsträckning. Den snedvridning som förekommer vid skilsmässosituationer när det gäller fördelningen av barnen beror på föräldrarnas egen attityd och uppfattning om den lämpligaste fördelningen av barnen. Det kan man lätt checka upp om man tittar på hur vårdnadsärenden i allmänhet avgörs. I det helt övervägande antalet fall är makarna överens om vem som skall ha vårdnaden om barnen. I sådana fall brukar domstolen tämligen slentrianmässigt följa vad makarna har enats om – av ganska naturliga skäl. Det skall mycket till för att man skall gå ifrån föräldrarnas samfälliga önskan. Jag tror t. o. m. att det förhåller sig så att de konservativa attityderna är vanligare hos föräldrar i

allmänhet än hos de sociala myndigheter och domstolar som har att syssla med dessa frågor. Därmed vill jag inte säga annat än att konservativa attityder och t. o. m. fördomsfulla attityder kan förekomma här och var ute i myndigheters tillämpning eller hos domstolar. Det är mänskligt och ofrånkomligt att ett eller annat sådant exempel kan letas fram. Jag finner inte för min del anledning att gå i polemik när herr Svensson tar fram exempel på domsmotiveringar som tyder just på en fördomsfull inställning i själva huvudfrågan.

Herr Svensson åberopar den auktoritativa kommentaren till Svensk familjerättspraxis av justitierådet Beckman. Denne, som i och för sig var en utomordentligt skicklig jurist, är död sedan en tid, han dog vid rätt hög ålder. Den kommentar som Beckman har författat är visserligen mycket sakkunnig och mycket bra i många stycken, men jag tror inte den behöver tas på ett fullt så auktoritativt sätt som herr Svenssons egen attityd till kommentaren tycks ge vid handen.

Sammanfattningsvis är alltså förhållandena kanske icke fullt så usla som man kunde få intrycket av när man lyssnade till herr Svensson. Men om det nu fortfarande finns en del att rätta till, om anpassningen till ändrade sociala och ekonomiska föutsättningar även för fadern att åta sig vårdnaden om barnen går för långsamt i de här vårdnadsfrågorna – vad skall vi göra åt det? Jag tror som sagt att den viktigaste uppgiften i själva verket är att påverka den stora skaran av föräldrar. Egentligen skulle vi starta långt innan de har blivit föräldrar. Det är attitydförändringarna redan bland barnen som är det viktigaste i det sammanhanget. Vi skall naturligtvis också försöka påverka de vuxna och det är givetvis även önskvärt att de som har att hantera dessa frågor i myndigheter och domstolar engageras i en debatt kring problemen.

Men om herr Svensson efterlyser något mer än en sådan debatt och vill att vi skall försöka ge närmare anvisningar till föräldrabalken, anvisningar riktade till barnvårdsnämnder och till domstolar om hur de i konkreta fall skall förfara, tror jag att herr Svensson sträcker sina anspråk för långt. Den uppgiften är helt enkelt praktiskt ganska omöjlig. Dess bättre har vi den ordningen att vi aldrig ger domstolar och sociala myndigheter anvisningar om hur de skall bära sig åt i konkreta fall, och jag utgår ifrån att herr Svensson inte heller menar att man skall göra det.

När det gäller allmänna anvisningar – hur skall man komma så mycket längre än själva lagtexten gör, nämligen att tala om att frågan om vem som skall ha vårdnaden om barnen vid skilsmässa skall bedömas uteslutande från synpunkten vem av föräldrarna som sannolikt kommer att kunna erbjuda barnen det bästa hemmet under hela uppväxttiden?

Herr SVENSSON i Malmö (vpk):

Herr talman! Jag är naturligtvis fullt medveten om att det var en viss tillspetsning när jag tog fram justitierådet Beckmans kommentarer till familjerättspraxis. Jag är också väl medveten om att i justitierådet Walins utgåva, från 1970, av föräldrabalken finns det inga kommentarer alls av det slaget. Detta speglar väl i någon mån den utveckling som har ägt rum. Men det är onekligen så att den här litet konservativa föreställningen uppenbarligen spelar en roll och framförs i undervisningen vid de

juridiska fakulteterna. Detta kanske är *en* punkt där i praktiken något slags anvisningar skulle kunna tänkas vara lämpliga.

Jag är självklart inte heller någon anhängare av att man i särskilda förordningar skulle tala om för barnavårdsnämnder vad de skall tycka och tänka i sådana här speciella fall.

Det är säkert också alldeles riktigt att det stora flertalet föräldrar har en konservativ inställning till dessa frågor.

Däremot håller inte herr Lidboms värdering av föräldraattityder om man inskränker sig till att granska bara de föräldrar som hamnar i vårdnadstvister. Där är det tvärtom så att attityderna hos de inblandade inte är konservativa, i varje fall inte hos fäderna. De flesta fäder som börjar ett sådant mål vet ju att de fortfarande tyvärr har emot sig rätt så starka allmänna attityder. Därför är det förhållandet att de väcker målet oftast ett uttryck för att de har en annan attityd än den stora massan av män, som ofta inte ens kommer på tanken att de skulle kunna ha vårdnaden om barnen vid en separation.

Det som herr Lidbom tar upp om attityder är intressant ur en annan synpunkt. Man må kritisera domstolsjurister för åtskilligt, men man är ibland säkerligen orättvis när man kritiserar just dem för konservativa attityder. Licentiat Danefjäll, vars undersökning jag har citerat tidigare, har konstaterat på ett mycket slående sätt att det ingalunda bara är så att det finns traditionella uppfattningar på juristhåll. Sådana finns också i barnavårdsnämnderna och bland många socialvårdstjänstemän av den äldre skolan. I sin undersökning visar licentiat Danefjäll hur detta kan föras tillbaka till den lägsta nivån, dvs. ned till referenterna i vårdnadsutredningarna. Det är deras värderingar, deras tyckande och tänkande och deras vårdnadsrekommendationer som i mycket stor utsträckning influerar dessa mål och sedan tas för gott på varje ny nivå. Däri ligger naturligtvis också ett problem, som möjligen kan tänkas leda till slutsatsen att man behöver ett annat och mera kvalificerat utredningsförfarande i dessa ärenden än systemet med referenter, som tyvärr ofta präglas av konflikter och av smutskastning.

Självfallet är jag också överens med herr Lidbom om att den främsta kampen mot dessa föreställningar bör föras på det ideologiska planet. Som jag sagt är jag inte heller någon anhängare av direkta anvisningar, men självklart är att en levande politisk diskussion, som baserar sig på faktamaterial som departementet initierat i utredning, är av större värde än en offentlig debatt som inte förs med ett sådant auktoritativt stöd.

Det är väl riktigt, som herr Lidbom säger, att man vid Stockholms tingsrätt i ganska stor utsträckning kan finna ett annorlunda sätt att bedöma sådana här ärenden än vid många domstolar ute i landet. Vid Stockholms tingsrätt förordas, som herr Lidbom påpekade, i 35 procent av fallen fadern som vårdnadshavare. Vid Malmö tingsrätt är motsvarande andel inte oväsentligt lägre, nämligen ca 25 procent, och vid många andra tingsrätter ligger andelen betydligt lägre. Stockholmsmaterialet är alltså inte representativt för landet. Det finns därvidlag en nivåskillnad, som i och för sig är betänklig, eftersom den tyder på att praxis är annorlunda i olika delar av landet.

Slutligen är det naturligtvis så — och det skall väl också understrykas

för balansens skull – att den avgörande faktorn i sammanhanget är det stora flertalet mäns attityder i sådana här frågor. Jag är inte alls säker på att om man hade en rättvis och klok bedömning av vårdnadsfrågan i alla separationsfall, där det finns barn, man också skulle få en sådan uppdelning att 50 procent av barnen hamnade hos kvinnorna och 50 procent hos männen. Jag fruktar att många mäns ovilja att ta ett sådant ansvar skulle resultera i en något lägre proportion för männen.

Överläggningen var härmed slutad.

§ 10 Föredrogs och bifölls interpellationsframställningen nr 34.

§ 11 Anmälades och bordlades Kungl. Maj:ts proposition nr 13 angående vissa läromedelsfrågor.

§ 12 Meddelande ang. enkla frågor

Meddelades att följande enkla frågor framställts, nämligen

den 13 februari av

Nr 73 Herr *Olsson* i Sundsvall (c) till herr kommunikationsministern angående planeringen av SJ:s organisation inom Ångeområdet:

Vill statsrådet, mot bakgrund av riksdagens uttalande 1972, redovisa hur och i vilken utsträckning regionalpolitiska synpunkter beaktas beträffande planeringen av SJ:s organisation inom Ångeområdet?

Nr 74 Herr *Rämgård* (c) till herr kommunikationsministern om en förstärkning av järnvägsspåren på sträckan Oxberg–Älvdalen:

Vill statsrådet redogöra för sin uppfattning angående en förstärkning av järnvägsspåren på linjen Oxberg – Älvdalen så att arbetet på domänverkets anläggning för flistillverkning omedelbart kan igångsättas?

den 14 februari av

Nr 75 Herr *Westberg* i Ljusdal (fp) till herr industriministern angående antalet företagskonkurser under år 1973:

Vilka slutsatser drar industriministern av det relativt stora antalet företagskonkurser även under 1973?

Nr 76 Herr *Green* (s) till herr industriministern angående planeringen för ökad raffinaderikapacitet:

Finns ett inlandsraffinaderi, lokaliserat till Bergslagsområdet, fortfarande med som ett alternativ vid planeringen för ökad raffinaderikapacitet inom landet?

§ 13 Kammaren åtskildes kl. 15.25.

Nr 25

Torsdagen den
14 februari 1974

In fidem

SUNE K. JOHANSSON

/Solveig Gemert